

І в поезії та прозі М. Хвильового досить розвинуті й вживані символи з історичними алюзіями з минулого України; вони, як правило, ретельно “зашифровані” та “закодовані”, в таких символічних утвореннях часто відчуваємо тільки “натяк”, або ж затаєні паралелі із сутністю бурхливого життя 20-ж років ХХ століття. Так народжується наскрізний символ-”трансцендентал”, який підчас несе на собі основну не тільки композиційно-структурну функцію, й енергію семантичного, проблематичного чи філософського задуму автора-творця, або ж “ядро парадигми” вірша чи новели. І як правило, такий “символ-трансцендентал” у Миколи Хвильового ґрунтується на нових, оригінальних, навіть незвичайних метафоричних неологізмах, коли “метафора із простої метафоричної ознаки стає складною метафоричною темою - неначе поетичною реальністю” [В. Жирмунський 1977: 211].

БІБЛІОГРАФІЯ

- Жирмунський 1977 Жирмунський В. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. - Л., 1977. - 405 с.
- Жулинський 1990 - Жулинский М. Талант, що прагнув до зір // Хвильовий М. Твори: У 2 т. - К., 1990. - Т. 1.
- Хвильовий 1990 - Хвильовий М. Твори: У 2 т. - К., 1990. -Т. 1.

Наталя Малюга

НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ІРОНІЧНИМИ ОЧИМА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА

Традиції національної літератури, осмислення народної долі з позиції сучасного світосприйняття, загальнолюдський художній досвід у своєму синтезі дають розуміння національного характеру у всій своєрідності рис національного життя і буття особистості.

Етнічно-психічні ознаки народу, який став історично стійкою спільнотою, відбиваються на духовному світі письменника, позначаються на його мисленні, результатах творчості. Тематично-проблемні тенденції, осмислюючись у творчості багатьох митців, витворюють тяглість традиції, національно-типові характери, виявлені в індивідуалізованих персонажах. На часі дослідження, присвячені національній своєрідності літератури кожного народу, діалектиці національного та інтернаціонального в ній, міжнаціональним літературним зв'язкам, адже формуються і розвиваються національні літератури не ізольовано, а запозичене завжди трансформується відповідно до ментальності народу.

Наша стаття є спробою на основі спостереження дати своє розуміння рис національного характеру й художньої свідомості як найменш висвітлених і недостатньо досліджених наукових категорій.

Національний характер розуміють як певний духовний феномен особистості, наче спресовану, відкладену в живій реальності образу, виражену в ньому долю народу, його історію. І хоч літературознавча дефініція національного характеру є не до кінця розшифрованою, проте найглибше цей феномен пізнаний саме літературою, яка володіє таємницею художнього узагальнення національного життя в його індивідуальному перетворенні, згущення тих рис і особливостей, тієї образної концентрації, яка відкриває сокровенне, робить явним утаємнене в психології поведінки, моральному стереотипі, інтелектуальному й духовному вираженні, оголює глибинний емоційний пласт, больові точки історичної пам'яті і долі народної, яка має відгомін у долі окремої людини як представника національного суспільства [Алексанян 1989: 202-203].

Зміст поняття “психічний склад нації” наповнює сукупність деяких психічних рис, особливо характерних для певної нації. Ця сукупність і входить до складу цілісного національного

характеру як один із суттєво значущих компонентів. Характерним є те, що від філософських спостережень за етнічним кругозором і системою моральних цінностей нації письменник обов'язково приходиться до конкретних умовиводів про долю окремої людини, її психологію поведінки, її етику й мораль, що виявляються в національному характері:

І хоча перед Творцем усі однакі, проте кожен норівить переступити поріг вічності по-своєму.

*Для єврея на смертному одрі важливо почути голос Сари:
“Сні спокійно, твої деньгі в надъожном мѣстѣ”.*

Китаєць повинен випити чаю, прошепотіти коаня, подумати, що за династії Сінь було краще, як за Мао Цзедуна, а зараз не гірше, як за династії Хань.

Чистокровний німець мусить зустріти і провести смерть за інструкцією.

Для італійця вищим шиком є смерть через повішення на варених макаронах.

Щирий француз має встигнути перед смертю переспати з Жаннет.

Найшляхетніша смерть для поляка - луснути з гонору.

*Істинному росіянину бажано видудлити усі припаси спирту, горілки, браги-однодневки, браги-одночасовки і браги-п'ятихвилинки, одеколону, лосьйону, очних і вушних крапель, денатурату, клею “БФ”, антифризу та прочих горячих жидкостей, вхопити глобуса, стиснути в любовних об'яттях і вже як почне тріщати і розсипатись на цурпалки, прохрипіти:
“Ро-ди-на!” [...]*

*Щирому українцю [...] перед смертю важливо подумати:
“Те, а кум здох раніше!”*

Востаннє обжертися, вилізти на піч і щасливо сконати [Опудало 1997: 79-80].

У процесі дослідження національного художнього феномена надзвичайно важливого смислу набуває осмислення

національно-самобутньої основи національного характеру, де поєднуються традиції народного життя, його етичні й естетичні норми, духовний досвід нації, у якому закріплені ідеали прекрасного, що йдуть від фольклорних уявлень, історичного буття нації і природних реалій. Дослідження етнопсихології українського народу дає можливість відтворити складну структуру українського менталітету і його відбиття в художній літературі за різних конкретних історичних умов.

Ментальність як глибинний рівень колективної й індивідуальної свідомості, що включає і підсвідоме, визначається як “сукупність готовностей, установок і схильностей індивіда або соціальної групи діяти, мислити, почувати і сприймати світ певним чином” [Визгин 1991: 176-177]. Серед провідних рис українського менталітету дослідники називають перевагу емоційно-чуттєвого над раціональним; одухотвореність; релігійність; сентиментальність; ліризм; тяжіння до витонченого естетизму, гармонії; працьовитість; романтичне світосприйняття, що спричиняє політичну пасивність; незламність у рішеннях; схильність до взаєморозуміння й злагоди поряд з войовничістю; повагу до особистісних інтересів, до свободи; індивідуалізм, який стає основою для вияву анархічного начала; комплекс раба [Літературознавчий словник 1997: 451,650; Пустовіт 2002: 75]. Причому, як не дивно, в українському національному характері поєднуються як чесноти, так і людські слабкості: *Українці великі психологи, в цьому я не раз переконувався. А до невеликих людських слабкостей (вкрасти що- небудь у держави чи знищити журнал) вони ставляться спокійно* [Опудало 1997: 351].

Риси національного характеру українців формувалися протягом тисячоліть як універсали. Досліджуючи феномен української людини, варто зауважити, що поняття “українська людина” охоплює і свідомих і несвідомих українців, а також і не- українців, котрі не за етнічним походженням, а за вольовим

чинником свідомі свого українства. Чинниками, що вплинули на формування душі української людини визнано расовий, географічний, історичний, соціологічний, культуроморфічний і доглибинно-психічний [Кульчицький 1992: 51].

Однак неправомірним було б говорити про національний характер як закам'янілість, статичну замкнутість на вроджених ознаках. Так, наприкінці ХХ ст. в українській прозі, позначеній іронічністю, національний характер виведено “оголеним”, “непричесаним”, проте правдиво приземленим. І саме такий національний характер у нових соціально-економічних умовах відбиває філософію життя пересічного українця: Так вже повелося, що одні народи сприймають світ розумом, другі серцем, треті зором, четверті слухом, а ми сприймаємо все на смак. Знаючи, що з їдженням у людину вселяються духи тих стихій, які живуть в істотах і травах, не важко здогадатися, що велика кількість наїдків із борошна дала нам дух злакового сонцелюбства, трав'яного ліризму та м'якості. Свинина внесла в нашу суть іншу закуску: любов до загорожі, хазяїна, ситного корита і усвідомлення сенсу буття в тому, щоб нагуляти гарні сала, гигнути під шпичкою, постать ув піднебесі у вигляді паруючих ковбас, ковбиків, скручених сувоїв сала як національна офіра силі, яка тобою владарює. А в школі онукам пояснять, що так було треба для спасення Отчества [Опудало 1997: 78].

Проблема формування “людини-маси” органічно пов'язана з процесом “маргіналізації”. В Україні століттями настійно ліпили своєрідну породу людей - раба в душі, що призвело до перетворення української землі на символ провінційності, активізувало процеси деградації, запустило механізм знеосібнення індивіда. Добросерда вдача українця, у якій поєднуються критерії краси та користі, у глобальних проблемах тяжіє до безкраю, почасти без остаточних чітких форм, до ірраціональних вимірів: ...земля, на якій він живе, є винятковою, бо за

красою й поживністю вона дорівнює хіба що борщу. Бо тут і благодатні ґрунти, і терпиме підсоння, й терпляче населення [Опудало 1997: 128-129].

Рабська психіка викликає почуття меншовартості українців, а це гальмувало і гальмуватиме розвиток української нації в напрямку державного будівництва. Для того, щоб зрозуміти духовну основу національної літератури, відчуті її неповторну інтонацію, необхідно поновити в пам'яті історію народу, багатівікову, повну трагічних катаклізмів, героїчної боротьби нації за виживання й збереження культури, її романтичної мрії про порятунок і перемогу справедливості. Виокремимо сформований на цій основі етичний кругозір і систему духовних цінностей, до яких, безумовно, належить національна мова:

Бурдик збирав гарні слова як по книжках, так і з повітря, припадаючи вухом до кожного носія колись розлогої мови. У пошуках етнографічної сировини він блукав путівцями, заходив у села й просився під стріхи. Почувши мовну перлину, він крадькома заганяв її на папірець і ховав у кишеню, а вдома заносив у грубезний зошит, який він щодня прикрашав візерунками.

Щоби слова блищали, він час від часу виносив їх на люди і там провітрював [Опудало 1997: 169].

Художнє осмислення народної долі як національно-історичної цілісної субстанції одночасно постає аналогом універсального світу і людини в цьому світі. Для розуміння самого процесу національного самопізнання плідотворним є заглиблення в історію народу. Це насамперед стосується формування патріотичного почуття в людини і народу - стрижневої проблеми для розуміння національного в народному характері. Цілісний національний характер виявляє залежність від історичного буття народу, що зазнав змін у процесі усвідомлення свого місця в національному житті. Гірке усвідомлення своєї історії, зітканої з катаклізмів, знаходить свій вияв у м'якому гуморі українців:

“Не помітаю нашої сучасної граматики, - признався Чубинський. - Чого “Запорожець ” пишеться з великої букви, а “мерседес ” із малої? ”

“Але ж у гуманному обществі інвалідів поважають більше, як здорових ”, - ковтнув півока слив ’янки Вишня [Опудало 1947: 61].

Варто наголосити також на схильності українців до специфічних розіграшів, які проводяться дуже серйозно і завжди до кінця. Добросерда вдача українця, позбавлена ознак марновірства, тяжіє до вільного виявлення своєї натури. Цей “вільний вияв натури” простежується і в стосунках “дорослі-діти”: *В українській педагогічній традиції чомусь вважається, що з вухом можна робити все, що завгодно, - викручувати, повільно тягнути, різко смикати, з усієї сили стискати і т. д. [Опудало 1997:355]*

Історична пам’ять є невід’ємною приналежністю художнього усвідомлення кожної нації. Проте духовний досвід нації вбирає в себе загальнолюдські ідеї й досвід інших націй, перетворюючись у сплав національного й інтернаціонального, складові елементи яких важко диференціювати. На часі потреба глибше осмислити причини, що призвели до трансформації сучасної української людини, знецінення моральності. Національний характер - категорія динамічна, але, на жаль, поступальна динаміка по спадній не до честі українців, як жіноцтва, так і чоловіцтва: *У практичному житті сексуальне святенництво не властиве сільським українкам. Впевнений, що жодна з них не пропустить свій шанс і “не втримає її ніяка сила на світі ”, як сказав би, думаю, Гоголь. Але воістину нема в селі дурних розповідати про свої щасливі хвилини... [Опудало 1997: 373]; В чоловіках-бичківцях я не помітив святенництва - скоріше, їхнім роздумам був властивий грубий фізіологізм [Опудало 1997: 375].*

Ментальність як породжуюча свідомість, як джерело культурно-історичної динаміки, безумовно, формує специфічне середовище особистісного, національного та соціального життєдіяння, надає йому унікальних рис, відмінних від рис інших середовищ. Однак, на нашу думку, помилковою є теорія національної своєрідності, що обмежує поняття національного психічним складом, витоком якого є етногенез. Згідно з цією теорією, національний характер виводиться лише як сума психічних властивостей, начебто притаманних виключно певній нації свідчать спостереження, не може бути таких окремих рис національного характеру, які, по-перше, були б притаманними лише одній нації; по-друге, були б притаманними всім класам чи прошаркам, віковим групам і обом статям цієї нації; по-третє, існували б у різних географічних широтах, населених цією нацією; по-четверте, залишилися б певною мірою стійкими й традиційними за всіх змін суспільних формацій.

Національний характер літератури значною мірою визначається національним характером героя. Специфічні риси національної свідомості, що породжує образ, який наче просвічується крізь призму народного буття, повну народних уявлень і асоціацій, виражаються в поетичному світобаченні письменника.

Трансформація світобачення письменника, зумовлена змінами суспільного буття на зламі тисячоліть, запускає механізм модифікації національного характеру. Тому окреслена проблема репрезентації національного характеру в національній літературі за своєю суттю є невичерпною, такою, що не може втратити актуальності, а отже, потребує подальшого вивчення, не заангажованого ідеологією, з дотриманням історичної правди, а не уподобань.

БІБЛІОГРАФІЯ

Алексанян 1989 - Алексанян Е. А. Национальный характер - национальная литература / Национальный вопрос и новое мышление. - Ереван: Изд-во Ереван, ун-та, 1989. С. 201-230.

- Визгин 1991 - Визгин В. Ментальность, менталитет//Современный западный философский словарь. М.: Изд-во полит, лит., 1991. С. 176-178.
- Кульчицкий 1992 Кульчицкий О. Світовідчужання українця // Українська душа. - К., 1992. - С. 48-65.
- Літературознавчий словник 1997 Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. - К.: ВЦ "Академія", 1997. - 752 с.
- Опудало 1997 - Опудало: Укр. проз, сатира, гумор, іронія 80-90-х років двадцятого століття / Упоряд., передм., літ. ред. В. Даниленко. - К.: Генеза, 1997. 384 с.
- Пустовіт 2002 - Пустовіт В. Національний характер в системі духовності українського народу (за романом Д. Мордовця "Сагайдачний") // Література. Фольклор. Проблеми поетики: 36. наук, праць. - Вип. 14. - К.: Твім інтер, 2002. - С. 74-79.

Світлана Маринкевич

ФОЛЬКЛОРНІ ДОМІНАНТИ як чинник ПРОЯВІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ТВОРІ Т. ОСЬМАЧКИ "СЕМЕН ПАЛІЙ"

Фольклоризм як свідоме звернення письменника до фольклорної естетики нерідко передбачає таку форму взаємовідношень між народнопоетичним зразком і авторським текстом, яка являє собою ідейно-тематичну, сюжетно-композиційну, емоційно-семантичну трансформацію художніх ознак фольклору. Важливим є питання про способи і характер співвідношень фольклорних одиниць з літературним контекстом, при розв'язанні якого з'ясовуються їх стилетворчі функції в художньому творі. Йдеться про такі модифікації, які призводять до зміни образно - емоційної самостійності фольклорних елементів або й їх повного розчинення в авторському тексті.

З огляду на множинність та багатоаспектність фольклорних запозичень у творчості Т. Осьмачки, їх трансформацію на різних рівнях структури тексту його поезій, вважаємо доцільним при аналізі конкретного матеріалу виокремлення домінантних художніх ознак ідіостилію митця, пов'язаних із фольклором, як